

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ВОРОТИНЦЕВ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 330.131.7:336.77 (043.3)

**ОЦІНКА РИЗИКУ КРЕДИТУВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор економічних наук, професор
Внукова Наталія Миколаївна,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
завідувач кафедри управління фінансовими
послугами.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Коваленко Вікторія Володимирівна,
Одеський національний економічний
університет,
професор кафедри банківської справи;

доктор економічних наук, доцент
Поліщук Євгенія Анатоліївна,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима
Гетьмана»,
доцент кафедри інвестиційної діяльності.

Захист відбудеться «19» жовтня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.055.02, у Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А, ауд.606.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А.

Автореферат розісланий «19» вересня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Маркова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних економічних умовах організація діяльності фінансових установ є запорукою ефективного перерозподілу фінансових ресурсів на фінансовому ринку та в країні зокрема. При скороченні обсягів банківського кредитування у 2016 році на 3,85 млрд. грн. за суттєвої девальвації національної валюти постає необхідність у пошуку нових джерел фінансових ресурсів для розвитку національної економіки. Сучасний інвестиційний клімат в Україні через низку причин не можна вважати сприятливим як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів. У зв'язку з цим заслуговує на увагу питання підвищення ролі небанківських фінансових установ у функціонуванні національної економіки. Про необхідність їх розвитку та створення рівних умов для конкуренції у фінансовому секторі зазначено в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затвердженій Постановою Правління Національного банку України № 391 від 18.06.2015.

Діяльність небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок і фінансових компаній, відіграє вагомую роль у функціонуванні ринку фінансових послуг, оскільки перші є перспективними внутрішніми інвесторами, які утворюють альтернативний банківському сектору сегмент ринку небанківських фінансових послуг, чим забезпечують розвиток конкурентного середовища на ринку кредитних ресурсів. З метою стимулювання розвитку небанківських фінансових установ в Україні постає необхідність удосконалення інструментів їх кредитування.

Банківське кредитування залишається основним джерелом доходів для фінансових установ і генерує підвищений ризик для банків. У вітчизняній банківській практиці існують недоліки в підходах до аналізу ризику кредитування діяльності суб'єктів господарювання різних секторів економіки, зокрема фінансових установ, про що свідчить зростання обсягів простроченої заборгованості за кредитами у 2016 році на 56,95%. Саме тому проблема аналізу ризику кредитування діяльності фінансових установ набуває особливого значення в процесі створення необхідних умов для забезпечення стійкого розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

Важливість удосконалення підходів до оцінки ризику кредитування діяльності різних суб'єктів економічних відносин підтверджується й на рівні регулятора банківського ринку – Національного банку України (далі – НБУ). Так, відповідно до Постанови Правління НБУ №351 від 30.06.2016 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» (далі – Постанова Правління НБУ № 351) з 01.01.2017 змінено підхід до оцінки банками кредитного ризику, що повинно сприяти коректному розрахунку капіталу банків та, зрештою, посилити фінансову стійкість банківського сектора.

До розробки теоретичних та організаційно-методичних положень аналізу ризику кредитування позичальників значний вклад внесли вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Гаряга Л. О., Глущенко В. В., Державін В. В., Дзюблюк О. В., Єпіфанов А. О., Коваленко В. В., Ковтун Д. В., Майборода І. С., Панов Є. Е., Прийдун Л. М., Хрестинін В. В. та ін. Проблема розвитку небанківських фінансових установ присвячені праці Внукової Н. М., Квасницької Р. С., Коваленко Ю. М., Онишко С. В., Поліщук Є. А., Рекуненка І. І., Стоянової Г. С. та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок з досліджуваної проблематики, питання оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ, зокрема фінансових компаній і кредитних спілок, досліджені недостатньо, що обумовлює актуальність теми дисертаційної роботи, постановку мети й задач дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота узгоджується з пріоритетними напрямками наукових розробок, що були здійснені за держбюджетними темами Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця: «Формування фінансової та інвестиційної стратегії суб'єктів господарювання на ринку фінансових послуг» (номер державної реєстрації 0114U006140), за якою в розділі «Фінансова стратегія кредитної спілки» розроблено пропозиції щодо вдосконалення оцінки кредитоспроможності кредитних спілок; «Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0114U006141), за якою в підрозділі «Аналіз кредитоспроможності небанківських фінансових установ» здійснено наукові розробки щодо вдосконалення методичного підходу до визначення класу кредитоспроможності фінансових компаній та кредитних спілок; «Розвиток ринків фінансових послуг в умовах інтеграції до європейського фінансового простору» (номер державної реєстрації 0115U004394), за якою у підрозділі «Розроблення методичних рекомендацій до оцінки взаємозалежності фінансових компаній та кредитних спілок на ринку фінансових послуг» обґрунтовано необхідність визначення рівня зв'язності фінансових компаній і кредитних спілок при оцінці ризику їх кредитування.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є вдосконалення теоретичних положень, розробка методичного забезпечення і практичних рекомендацій до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній та кредитних спілок.

Відповідно до мети дисертації поставлено такі задачі:

уточнити сутність поняття «оцінка ризику кредитування діяльності фінансових установ»;

узагальнити підходи до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ;

проаналізувати кредитоспроможність та визначити вплив галузевої специфіки діяльності різних типів фінансових установ на особливості оцінки ризику їх кредитування;

сформувати систему кількісних та якісних показників для проведення оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ;

розвинути методичний підхід до визначення класу кредитоспроможності фінансових установ;

обґрунтувати необхідність визначення рівня зв'язності фінансових компаній та кредитних спілок при оцінці ризику їх кредитування;

удосконалити методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ;

обґрунтувати методичне забезпечення класифікації кредитів, наданих фінансовим компаніям та кредитним спілкам, за рівнями ризику їх кредитування.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ.

Предметом дослідження є теоретико-методичне й прикладне забезпечення оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок.

Методи дослідження. Теоретичну й методичну основу дисертаційної роботи становлять наукові роботи провідних вітчизняних і зарубіжних учених з питань діяльності фінансових установ та проблем оцінки ризику їх кредитування. Для розв'язання поставлених задач використано такі методи наукового дослідження: *аналізу Інтернет-ресурсів* – для оцінки рівня поширеності використання понять у сфері оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ; *морфологічного аналізу* – для уточнення сутності поняття «ризик кредитування»; *аналізу, синтезу, аналогії, логічного узагальнення* – для систематизації теоретичних і практичних аспектів оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ; *кластерного аналізу* – для визначення впливу галузевої специфіки діяльності фінансових компаній та кредитних спілок на значення показників їх кредитоспроможності, *кореляційного та багатовимірного факторного аналізу* – для скорочення інформаційного простору кількісних і якісних показників оцінювання ризику кредитування діяльності фінансових установ; *дискримінантного аналізу* – для побудови моделей визначення класу кредитоспроможності фінансових компаній і кредитних спілок, *теорії графів і кореляційного аналізу* – для оцінки рівня зв'язності фінансових установ, *метод аналізу ієрархій* – для визначення вагових коефіцієнтів показників у ризик-орієнтованій моделі оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ; *математичної статистики* – для розроблення способу шкального виміру інтегрального показника ризику кредитування діяльності фінансових установ; *графічний метод* – для унаочнення результатів дослідження.

Поставлені задачі вирішено з використанням комп'ютерних пакетів прикладних програм Microsoft Office, Statistica, Statgraphics Centurion.

Інформаційною основою дослідження стали наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників, нормативно-правові акти України з питань оцінки ризику кредитування позичальників і діяльності фінансових установ, статистичні дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, НБУ, Державної служби статистики України, фінансова звітність фінансових компаній та кредитних спілок, аналітичні матеріали міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Відповідно до поставленої мети і задач дослідження одержано результати, які характеризуються науковою новизною і полягають у такому:

вперше:

визначено та враховано рівень зв'язності між собою фінансових установ-позичальників як фактор невиконання зобов'язань за кредитом у розробленому методичному підході до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ, що уможлиблює ідентифікацію позичальників зі спільним економічним ризиком та удосконалює процес ризик-менеджменту в банку;

удосконалено:

методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ (фінансових компаній та кредитних спілок), відмінністю якого від наявних є розроблена ризик-орієнтована модель, що враховує клас кредитоспроможності позичальника, якісні фактори кредитного ризику, рівень зв'язності фінансових

установ-позичальників, стан обслуговування боргу за кредитом, що дає змогу уникнути суб'єктивних суджень експертів та підвищити обґрунтованість рішень щодо кредитування діяльності фінансових установ;

система показників для оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок, яка, на відміну від наявних, ураховує галузеву специфіку діяльності різних типів фінансових установ і ґрунтується на найбільш репрезентативних кількісних та якісних показниках кредитоспроможності, що характеризують фінансовий стан, ділову репутацію, ринкову позицію, якість менеджменту, галузеві й регіональні ризики фінансових компаній і кредитних спілок, що дає можливість охарактеризувати фактори ризику кредитування діяльності позичальників комплексно при оптимізації витрат часу на здійснення оціночних процедур;

дістали подальшого розвитку:

методичний підхід до визначення класу кредитоспроможності фінансових компаній і кредитних спілок, який ґрунтується на пріоритетних кількісних показниках ризику їх кредитування та, на відміну від наявних, ураховує особливості діяльності різних типів фінансових установ у процесі формування моделей розподілу фінансових установ за рівнями кредитоспроможності, що доводить необхідність внесення змін до чинного підходу НБУ до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок, сприяє коректному розрахунку резервів банків за активними операціями та зниженню обсягів простроченої заборгованості за кредитами;

методичне забезпечення класифікації кредитів, наданих фінансовим компаніям та кредитним спілкам, за рівнями ризику їх кредитування, яке, на відміну від наявних, ґрунтується на шкальному вимірюванні інтегрального показника ризику кредитування діяльності фінансових установ, що дає змогу визначити непрацюючі кредити банку, можливість погашення заборгованості за якими без стягнення забезпечення є малоюмовірною, ухвалювати обґрунтовані рішення щодо доцільності кредитування позичальників-фінансових установ та здійснювати ефективне управління проблемною заборгованістю банків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розвитку теоретичних положень і методичного забезпечення щодо оцінювання ризику кредитування діяльності фінансових установ. Надані рекомендації суттєво підвищують рівень обґрунтованості рішень щодо кредитування позичальників-фінансових установ і сприяють удосконаленню процесу ризик-менеджменту в банку.

Запропоновані в дисертації розробки й рекомендації мають прикладний характер, їх використовують фінансові установами, що підтверджено відповідними довідками. Зокрема, методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок на основі побудови ризик-орієнтованої моделі, що враховує клас кредитоспроможності позичальника, якісні фактори кредитного ризику, рівень зв'язності фінансових установ-позичальників, використано в діяльності Харківського обласного управління ПАТ «Державний ощадний банк України» (акт від 25.11.2015). Рекомендації щодо формування системи показників кредитоспроможності та визначення класу кредитоспроможності позичальників – фінансових компаній упроваджено в діяльність ТОВ «Дживвайп Фінанс»

(довідка № 09/090217 від 09.02.2017). Результати дослідження щодо визначення ризику кредитування діяльності фінансових установ-позичальників застосовуються в Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця при викладанні навчальної дисципліни «Ринок фінансових послуг» для студентів освітнього ступеня «магістр» (довідка № 68/40 від 24.02.2017).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, у якій усі положення й пропозиції, винесені на захист, одержані здобувачем особисто. Внесок здобувача в роботах, виконаних у співавторстві, подано в списку публікацій в авторефераті.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено на 6 науково-практичних конференціях: Студентській науково-практичній конференції «Фінанси очима студентів» (м. Харків, 2010 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні підсумки 2011 року: досягнення та перспективи» (м. Львів, 2011 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми фінансового моніторингу» (м. Харків, 2015 р.); II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2015)» (м. Харків, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 2015 р.); Міжнародній конференції «Інформаційна безпека» (м. Кишинів, 2016 р.).

Публікації результатів дослідження. За результатами дисертації опубліковано 15 наукових праць: підрозділи у 2 колективних монографіях, 4 статті в наукових фахових виданнях України, 3 статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 6 тез матеріалів конференцій. Загальний обсяг опублікованих праць за темою дисертації становить 5,7 ум.-друк. арк., з них особисто здобувачеві належить 5,48 ум.-друк. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 378 сторінок машинописного тексту (15,75 авт. арк.). Дисертація містить 61 таблицю, з яких 4 таблиці займають 4 повних сторінки, 21 рисунок, з яких 1 займає 1 повну сторінку. Список використаних джерел містить 333 найменування на 33 сторінках, 15 додатків – на 168 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації – 177 сторінок (7,37 авт. арк.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, відображено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів та їх опублікування.

У першому розділі – «**Теоретичні аспекти оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ**» – уточнено сутність поняття «оцінка ризику кредитування діяльності фінансових установ», узагальнено підходи до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ.

Визначено типи фінансових установ в Україні, які зацікавлені й мають право залучати кредитні кошти, серед яких: банки, кредитні спілки, ломбарди, страхові й фінансові компанії. На основі аналізу структури фінансових ресурсів фінансових

установ встановлено, що основними споживачами банківських кредитів в Україні серед фінансових установ є кредитні спілки, фінансові компанії та банки. Оскільки в чинному законодавстві України для оцінки ризику кредитування діяльності банків і небанківських фінансових установ використовуються відмінні методичні підходи, то обґрунтовано вибір типів фінансових установ для дослідження. Через високий попит фінансових компаній і кредитних спілок на банківські кредити, недоліки підходів НБУ та недостатню кількість наукових робіт до оцінки ризику кредитування їх діяльності, фінансову звітність фінансових компаній і кредитних спілок взято за інформаційну основу дослідження.

З використанням морфологічного аналізу наукових положень та на основі узагальнення джерел формування коштів для погашення заборгованості за кредитом удосконалено визначення поняття «оцінка ризику кредитування діяльності фінансових установ» як встановлення рівня можливості втрати банком часткової або повної суми наданого позичальнику-фінансовій установі кредиту внаслідок недобросовісності, нездатності позичальника виконувати зобов'язання за допомогою власних фінансових ресурсів, низької ліквідності або недостатності заставного забезпечення за кредитом, невиконання зобов'язань поручителем або страховиком за договором страхування кредитів. Запропоноване визначення відрізняється від наявних одночасним врахуванням первинних (фінансові ресурси фінансової установи) та вторинних (застава, порука та страхове забезпечення за кредитом) джерел погашення кредиту. Так, при наявності ризику неналежного виконання зобов'язань позичальником перед банком за рахунок первинних джерел, банк може своєчасно вжити заходів щодо мінімізації виявленої загрози, посиливши забезпечення за кредитом (застава, порука, договір страхування кредиту).

У дисертації доповнено перелік факторів невиконання зобов'язань за кредитом фактором зв'язності між собою фінансових установ-позичальників банку, що характеризує інтенсивність економічних зв'язків між фінансовими установами щодо обміну різними ресурсами, зокрема фінансовими. Зв'язними особами в роботі названо фінансові установи зі спільними клієнтами, що мають одне джерело повернення кредиту, а отже, мають спільний економічний ризик.

Проведено аналіз наявних підходів до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ, що використовують міжнародні рейтингові агентства, зарубіжні банки й наглядові органи різних країн світу, зокрема Україні. Установлено, що методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ у Постанові Правління НБУ № 351 порівняно з іншими підходами має низку недоліків: визначення інтегрального показника ризику кредитування здійснюється суб'єктивно, оскільки в підході не обґрунтовано, як саме якісні критерії впливають на рівень ризику кредитування; не повною мірою враховується галузева специфіка діяльності позичальників, адже для оцінки кредитоспроможності фінансових установ і суб'єктів господарювання ще 15 галузей економіки використовують однакові економіко-математичні моделі; показники, що враховуються для оцінки ризику кредитування, характеризуються високою функціональною залежністю між собою; недооціненими є якісні фактори ризику кредитування. Проведений аналіз дав змогу виділити завдання, які мають бути вирішені для вдосконалення методичного підходу до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ у Постанові Правління НБУ

№ 351, зокрема необхідно: сформувати систему якісних показників та їх критеріїв для оцінки кредитоспроможності позичальників, перевірити вплив галузевої специфіки діяльності фінансових компаній і кредитних спілок на значення показників їх кредитоспроможності, уникнути суб'єктивності суджень експертів кредитного комітету банку при оцінці ризику кредитування діяльності фінансових установ.

На основі аналізу зарубіжних і вітчизняних моделей оцінки ризику кредитування діяльності позичальників здійснено попередній відбір якісних показників кредитоспроможності за такими напрямками оцінки: галузеві та регіональні ризики, ринкова позиція, якість менеджменту, ділова репутація фінансової установи. Перевагою запропонованих якісних показників є можливість їх кількісного виміру, що уможлиблює уникнення суб'єктивності експертів кредитного комітету банку під час ухвалення рішень щодо кредитування позичальників.

У другому розділі – **«Формування елементів системи оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ»** – проаналізовано кредитоспроможність та визначено вплив галузевої специфіки діяльності різних типів фінансових установ на особливості оцінки ризику їх кредитування; сформовано систему кількісних та якісних показників для проведення оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ.

У дисертації розглянуто сучасний стан заборгованості за кредитами банків України. Установлено зростання обсягу простроченої заборгованості за кредитними операціями в період з 2014 по 2016 роки майже в 3 рази. Відповідні зміни демонструють зниження якості кредитних портфелів банків в Україні, що зумовлює необхідність удосконалення методичного підходу до оцінки ризику кредитування діяльності позичальників як одного з інструментів мінімізації ризику в кредитній діяльності банків.

Обґрунтовано, що основним етапом в оцінці ризику кредитування діяльності фінансових установ є визначення їх кредитоспроможності. Проведено аналіз кредитоспроможності фінансових компаній та кредитних спілок за 2010-2015 рр. відповідно до Постанови Правління НБУ № 351. Для розрахунків використано фінансову звітність 25 фінансових компаній та 25 кредитних спілок, які є провідними фінансовими установами України у відповідному сегменті ринку фінансових послуг України. На рис. 1 представлено розподіл фінансових установ (фінансових компаній і кредитних спілок) за класами кредитоспроможності.

Рис. 1. Розподіл фінансових установ за класами кредитоспроможності

Відповідно до рис. 1 результати розрахунків підтверджують, що протягом 2010-2015 рр. жодна фінансова установа не мала найвищої кредитоспроможності, фінансові компанії були більш спроможними виконувати зобов'язання за кредитом, ніж кредитні спілки. На основі виділених недоліків підходу до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ у Постанові Правління НБУ № 351, які полягають у неврахуванні галузевої специфіки діяльності фінансових компаній та кредитних спілок, зроблено припущення, що визначені показники кредитоспроможності не відображають реальної здатності позичальників розраховуватися за кредитом та не дають змоги банкам-кредиторам сформулювати достатній обсяг резервів за кредитними операціями.

Для доведення гіпотези щодо впливу галузевої специфіки різних типів фінансових установ на особливості оцінки ризику їх кредитування проведено кластерний аналіз об'єктів дослідження за показниками кредитоспроможності. Результати кластерного аналізу продемонстрували розподіл фінансових компаній і кредитних спілок на два окремі кластери, що підтверджує суттєвий вплив галузевої приналежності позичальників на їх кредитоспроможність, а відповідно й на здатність погашати зобов'язання за кредитом. У зв'язку з цим, обґрунтовано необхідність враховувати галузеві особливості фінансових компаній і кредитних спілок у процесі розроблення методичних підходів до оцінки ризику їх кредитування.

Проведений у дисертації аналіз підходів НБУ до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок довів існування певних суперечностей і неоднозначності у визначенні фінансових показників кредитоспроможності позичальників та їх розрахунку. Тому в дисертації сформовано систему кількісних показників кредитоспроможності для оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній та кредитних спілок шляхом: відбору первісного складу фінансових показників на основі узагальнення методичних підходів НБУ; усунення високої функціональної залежності між показниками з використанням кореляційного аналізу; зменшення кількості фінансових коефіцієнтів за допомогою багатовимірного факторного аналізу – методу головних компонент. Як вихідні дані для проведення кореляційного й багатовимірного факторного аналізу сформовано окремі вибірки для фінансових компаній і кредитних спілок, кожна з яких має 150 спостережень (дані 25 фінансових установ за 2010-2015 рр.). За результатами проведення факторного аналізу встановлено, що оцінку кредитоспроможності фінансових компаній для визначення ризику їх кредитування доцільно проводити на основі дев'яти отриманих факторів, що за загальною дисперсією характеризують 72,4% мінливості вихідних змінних. Для визначення кредитоспроможності кредитних спілок необхідно враховувати сім факторів, які пояснюють 74,01% варіабельності первісного складу показників. Серед сукупності показників кожного фактора за допомогою методу «центра ваги» визначено діагностичні ознаки, що мають найбільш істотні властивості множини вихідних даних. Аналогічно на основі кореляційного й багатовимірного факторного аналізу встановлено найбільш репрезентативні якісні показники для оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній та кредитних спілок. Склад системи кількісних і якісних показників, що характеризують здатність фінансових установ-позичальників виконувати зобов'язання за кредитом, представлено в табл. 1.

Склад системи кількісних і якісних показників для проведення оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ

Показник	Фактор	Дисперсія фактора, %	Загальна дисперсія факторів, %
Кількісні показники кредитоспроможності фінансових компаній			
Покриття необоротних активів власним капіталом (К _{ПВК})	Достатність власного капіталу	14,04	72,4
Покриття (К _П)	Платоспроможність	12,43	
Оборотність поточних активів (К _{ОПА})	Ефективність використання поточних активів	8,51	
Оборотність основних засобів (К _{ООЗ})	Ефективність використання основних засобів	7,98	
Покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності (К _{ФВ})	Ефективність операційної діяльності	6,87	
Швидка ліквідність (К _{ШЛ})	Ліквідність	6,69	
Оборотність оборотних активів (К _{ООА})	Ділова активність	5,62	
Фінансова незалежність (К _{ФН})	Структура капіталу	5,23	
Покриття боргу (К _{ПБ})	Якість обслуговування боргу	5,04	
Якісні показники ризику кредитування діяльності фінансових компаній			
Темпи приросту обсягу наданих послуг (Т _П)	Потенціал росту компанії	24,15	72,8
Ефективність менеджменту (К _{ЕМ})	Якість менеджменту	15,56	
Кількість структурних підрозділів (К _{СП})	Диверсифікація діяльності	13,52	
Регіон розташування (К _Р)	Регіональний ризик	10,02	
Темпи приросту обсягу наданих послуг на ринку (Т _{ПР})	Потенціал росту ринку	9,57	
Кількісні показники кредитоспроможності кредитних спілок			
Рентабельність активів (К _{РА})	Ефективність використання активів	19,25	74,01
Маневреність робочого капіталу (К _{МРК})			
Покриття боргу (К _{ПБ})	Якість обслуговування боргу	14,22	
Оборотність позичкового капіталу за прибутком до оподаткування (К _{ПК})	Ефективність діяльності	10,38	
Оборотність оборотних активів (К _{ООА})	Ділова активність	9,37	
Покриття (К _П)	Платоспроможність	7,95	
Покриття необоротних активів власним капіталом (К _{ПВК})	Достатність власного капіталу	6,80	
Фінансова незалежність (К _{ФН})	Структура капіталу	6,04	
Якісні показники ризику кредитування діяльності кредитних спілок			
Темпи приросту активів (Т _А)	Діловий потенціал	18,23	77,4
Частка кредитної спілки у ринковому обсязі фінансових послуг (К _{ЧФП})	Ринкова позиція	15,33	
Стаж керівної роботи керівника (К _{СТ})	Якість менеджменту	13,82	
Регіон розташування (К _Р)	Регіональний ризик	11,82	
Застосування заходів впливу (К _{ЗВ})	Ділова репутація	9,80	
Темпи приросту обсягу наданих послуг на ринку (Т _{ПР})	Потенціал росту ринку	8,42	

Запропонована система показників (табл. 1) є придатною для інтегрального оцінювання, а тому створює основу для вдосконалення методичного підходу до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ. Обрані показники, на відміну від наявних, ураховують галузеву специфіку діяльності фінансових

компаній і кредитних спілок, не мають високої функціональної залежності між собою та дають змогу охарактеризувати фактори утворення ризику кредитування діяльності позичальників комплексно при оптимізації витрат часу на здійснення оціночних процедур.

У третьому розділі – «Удосконалення оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ» – розвинуто методичний підхід до визначення класу кредитоспроможності фінансових установ; обґрунтовано необхідність визначення рівня зв'язності фінансових компаній та кредитних спілок при оцінці ризику їх кредитування; удосконалено методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ; обґрунтовано методичне забезпечення класифікації кредитів, наданих фінансовим компаніям і кредитним спілкам, за рівнями ризику їх кредитування.

На основі доведеної гіпотези щодо необхідності врахування галузевої специфіки діяльності фінансових компаній і кредитних спілок при оцінці ризику їх кредитування та уточненої системи кількісних показників кредитоспроможності фінансових установ розвинуто методичний підхід до визначення класу їх кредитоспроможності (рис. 2).

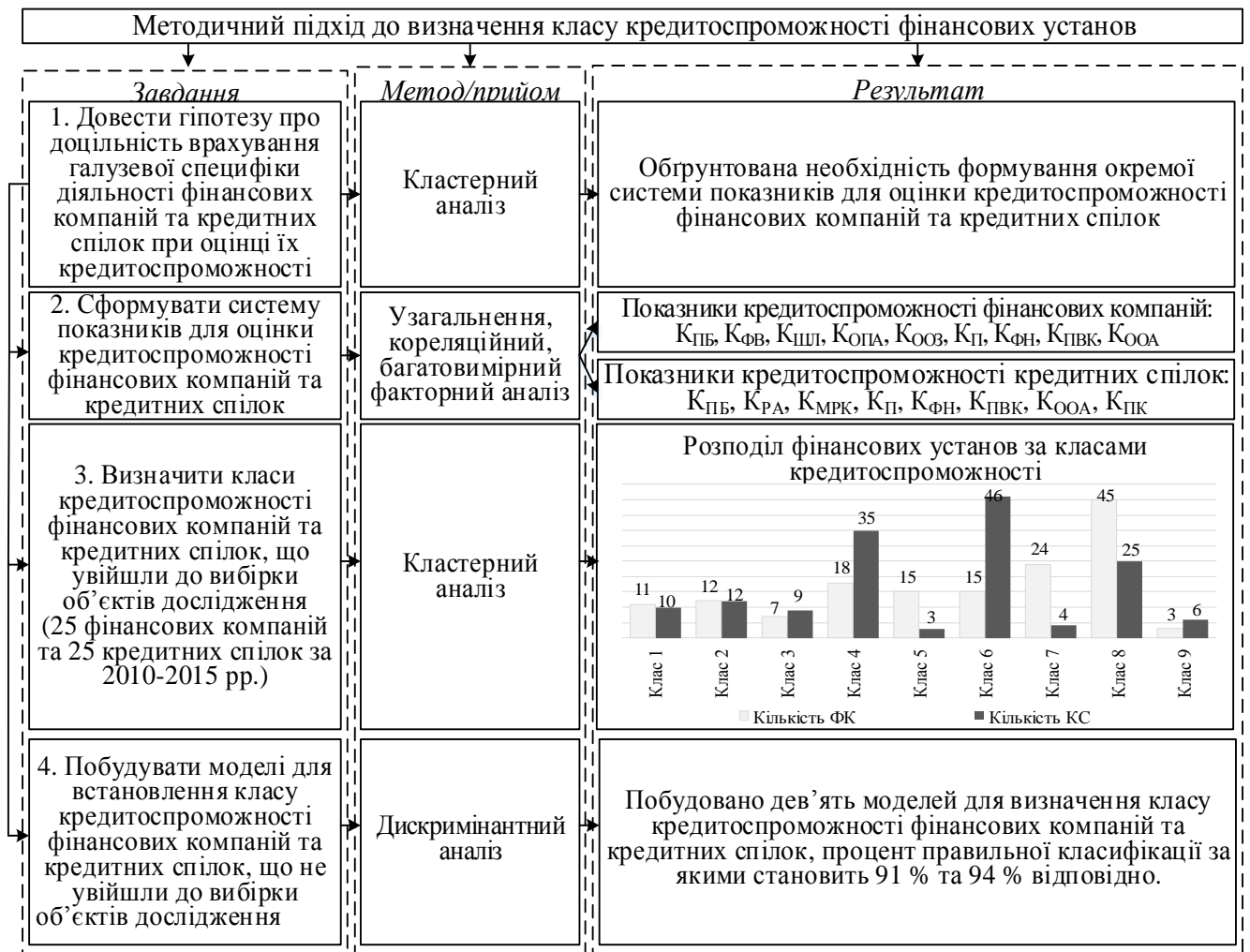

Рис. 2. Методичний підхід до визначення класу кредитоспроможності фінансових компаній та кредитних спілок

У поданому методичному підході (рис. 2) ідентифікацію класів кредитоспроможності фінансових компаній і кредитних спілок, що увійшли до вибірки об'єктів дослідження, здійснено з використанням кластерного аналізу, відповідно до якого виділено фінансові установи з найвищою (7 % фінансових установ, що підлягали кластеризації), високою (8%), достатньою (5,3%), середньою (17,7%), задовільною (6%), низькою (20,3%), критичною (9,3%) та надкритичною кредитоспроможністю (23,3%), а також некредитоспроможні фінансові установи (3%). З метою підвищення практичної значущості отриманих результатів на основі дискримінантного аналізу побудовано моделі визначення класу кредитоспроможності фінансових компаній і кредитних спілок, що не увійшли до досліджуваної вибірки (табл. 2).

Таблиця 2

Моделі визначення класу кредитоспроможності фінансових компаній і кредитних спілок

Клас боржника	Модель визначення класу кредитоспроможності фінансової компанії	Модель визначення класу кредитоспроможності кредитної спілки
Клас 1	$Y = -105,5 - 4,5 \cdot K_{ПБ} - 1,2 \cdot K_{ФВ} + 37,8 \cdot K_{ШЛ} + 2,2 \cdot K_{ОПА} - 10,5 \cdot K_{ООЗ} + 0,5 \cdot K_{П} + 22,7 \cdot K_{ФН} - 2,0 \cdot K_{ПВК} - 1,2 \cdot K_{ООА}$	$Y = -186,4 + 2,1 \cdot K_{ПБ} + 33,6 \cdot K_{РА} + 4,6 \cdot K_{МРК} + 51,3 \cdot K_{П} - 6,2 \cdot K_{ФН} + 1,4 \cdot K_{ПВК} - 8,4 \cdot K_{ООА} + 0,6 \cdot K_{ПК}$
Клас 2	$Y = -29,8 + 10,1 \cdot K_{ПБ} + 0,3 \cdot K_{ФВ} + 1,2 \cdot K_{ШЛ} + 6,1 \cdot K_{ОПА} - 3,9 \cdot K_{ООЗ} - 1,7 \cdot K_{П} - 2,4 \cdot K_{ФН} + 2,6 \cdot K_{ПВК} - 0,7 \cdot K_{ООА}$	$Y = -119,6 + 3,2 \cdot K_{ПБ} + 20,6 \cdot K_{РА} + 3,1 \cdot K_{МРК} + 43,6 \cdot K_{П} - 4,8 \cdot K_{ФН} - 0,6 \cdot K_{ПВК} - 4,6 \cdot K_{ООА} - 0,5 \cdot K_{ПК}$
Клас 3	$Y = -44,5 + 4,9 \cdot K_{ПБ} + 0,5 \cdot K_{ФВ} - 10,9 \cdot K_{ШЛ} + 2,2 \cdot K_{ОПА} + 19,2 \cdot K_{ООЗ} - 0,6 \cdot K_{П} - 4,9 \cdot K_{ФН} - 0,5 \cdot K_{ПВК} + 14,5 \cdot K_{ООА}$	$Y = -30,9 - 2,4 \cdot K_{ПБ} - 3,6 \cdot K_{РА} - 2,5 \cdot K_{МРК} - 1,3 \cdot K_{П} - 0,4 \cdot K_{ФН} + 13 \cdot K_{ПВК} - 0,1 \cdot K_{ООА} + 2,3 \cdot K_{ПК}$
Клас 4	$Y = -50,2 + 0,9 \cdot K_{ПБ} + 0,3 \cdot K_{ФВ} - 12,4 \cdot K_{ШЛ} - 0,3 \cdot K_{ОПА} + 35,6 \cdot K_{ООЗ} + 3,2 \cdot K_{П} - 1 \cdot K_{ФН} + 7,2 \cdot K_{ПВК} + 5,1 \cdot K_{ООА}$	$Y = -3,2 - 0,7 \cdot K_{ПБ} - 1,7 \cdot K_{РА} + 0,5 \cdot K_{МРК} - 0,9 \cdot K_{П} + 2,4 \cdot K_{ФН} + 0,7 \cdot K_{ПВК} + 0,4 \cdot K_{ООА} + 0,9 \cdot K_{ПК}$
Клас 5	$Y = -7,9 - 0,5 \cdot K_{ПБ} + 0,1 \cdot K_{ФВ} + 1,8 \cdot K_{ШЛ} + 1,1 \cdot K_{ОПА} - 3 \cdot K_{ООЗ} + 3,2 \cdot K_{П} - 1 \cdot X15 + 7,2 \cdot K_{ПВК} + 5,1 \cdot X21$	$Y = -29,5 + 1,7 \cdot K_{ПБ} - 7,7 \cdot K_{РА} + 4,9 \cdot K_{МРК} - 5,5 \cdot K_{П} - 1,1 \cdot K_{ФН} - 0,9 \cdot K_{ПВК} + 12,5 \cdot K_{ООА} - 2,9 \cdot K_{ПК}$
Клас 6	$Y = -5,6 - 2,4 \cdot K_{ПБ} + 0,1 \cdot K_{ФВ} + 3,4 \cdot K_{ШЛ} - 0,6 \cdot K_{ОПА} - 6,5 \cdot K_{ООЗ} + 0,6 \cdot K_{П} + 1,2 \cdot K_{ФН} - 3,3 \cdot K_{ПВК} - 0,7 \cdot K_{ООА}$	$Y = -1,5 - 0,1 \cdot K_{ПБ} - 2 \cdot K_{РА} + 0,8 \cdot K_{МРК} - 2,5 \cdot K_{П} - 0,8 \cdot K_{ФН} - 0,7 \cdot K_{ПВК} - 0,1 \cdot K_{ООА} + 0,01 \cdot K_{ПК}$
Клас 7	$Y = -5,7 + 0,3 \cdot K_{ПБ} + 0,3 \cdot K_{ФВ} - 2 \cdot K_{ШЛ} - 0,5 \cdot K_{ОПА} - 4,2 \cdot K_{ООЗ} - 0,4 \cdot K_{П} - 2,3 \cdot K_{ФН} + 3,2 \cdot K_{ПВК} - 1,9 \cdot K_{ООА}$	$Y = -35,8 + 10,9 \cdot K_{ПБ} - 4,9 \cdot K_{РА} + 3,4 \cdot K_{МРК} - 7,9 \cdot K_{П} + 0,3 \cdot K_{ФН} - 4,5 \cdot K_{ПВК} + 1,3 \cdot K_{ООА} - 3,7 \cdot K_{ПК}$
Клас 8	$Y = -4 - 0,5 \cdot K_{ПБ} + 0,2 \cdot K_{ФВ} + 0,1 \cdot K_{ШЛ} - 0,7 \cdot K_{ОПА} - 6,2 \cdot K_{ООЗ} - 1,42 \cdot K_{П} - 0,92 \cdot K_{ФН} - 3,41 \cdot K_{ПВК} - 1,22 \cdot K_{ООА}$	$Y = -3,9 - 0,3 \cdot K_{ПБ} + 4,4 \cdot K_{РА} - 3,01 \cdot K_{МРК} + 1,3 \cdot K_{П} - 0,9 \cdot K_{ФН} - 0,7 \cdot K_{ПВК} - 0,6 \cdot K_{ООА} - 0,1 \cdot K_{ПК}$
Клас 9	$Y = -41,8 - 1,4 \cdot K_{ПБ} - 11,1 \cdot K_{ФВ} + 0,9 \cdot K_{ШЛ} - 1,2 \cdot K_{ОПА} - 7,2 \cdot K_{ООЗ} - 1,5 \cdot K_{П} - 0,2 \cdot K_{ФН} - 3,8 \cdot K_{ПВК} - 1,9 \cdot K_{ООА}$	$Y = -20,4 - 0,1 \cdot K_{ПБ} - 1 \cdot K_{РА} - 2,9 \cdot K_{МРК} - 5,5 \cdot K_{П} + 5,2 \cdot K_{ФН} - 1,5 \cdot K_{ПВК} + 1,5 \cdot K_{ООА} - 5,5 \cdot K_{ПК}$

Відповідно до табл. 2, кожному класу кредитоспроможності відповідає побудована в дисертації окрема модель для фінансових компаній і кредитних спілок. Фінансова установа, рівень кредитоспроможності якої потрібно ідентифікувати, належить до класу кредитоспроможності з найбільшим значенням функції класифікації (Y).

Проведено порівняльний аналіз результатів визначення класів

кредитоспроможності фінансових компаній і кредитних спілок відповідно до Постанови Правління НБУ № 351 та запропонованим у дисертації методичним підходом (рис. 2) на основі розрахунку коефіцієнтів кореляції. З'ясовано, що тіснота зв'язку між класами кредитоспроможності, встановленими за різними підходами, є слабкою. Так, коефіцієнт кореляції для фінансових компаній склав 0,06, а для кредитних спілок – (-0,26). Це обґрунтовує необхідність унесення змін до чинного в Україні підходу до оцінки банками ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок у Постанові Правління НБУ № 351.

Для встановлення позичальників зі спільним економічним ризиком у дисертації вперше обґрунтовано необхідність визначення рівня зв'язності між собою фінансових установ-позичальників як фактора невиконання зобов'язань за кредитом. Послідовність етапів визначення рівня зв'язності фінансових установ представлено на рис. 3.

Рис. 3. Етапи визначення рівня зв'язності фінансових установ

Установлено, що питома вага зв'язаних кредитних спілок становить 22,6% від їх загальної кількості, а фінансових компаній – 16,2%, відповідно незв'язаними є 77,4% фінансових компаній і 83,8% кредитних спілок. Такий розподіл є близьким до умови 80:20 відповідно до Закону Парето.

З метою інтегрального оцінювання ризику кредитування діяльності фінансових установ у роботі запропоновано методичний підхід (рис. 4), завершальним етапом якого є розрахунок показника ризику кредитування позичальників за розробленою ризик-орієнтованою моделлю, що враховує клас кредитоспроможності, якісні фактори ризику

кредитування, рівень зв'язності фінансових установ-позичальників, стан обслуговування боргу за кредитом. З використанням методу аналізу ієрархій визначено вагові коефіцієнти складових моделі в структурі оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ (індекс узгодженості експертних оцінок – 6,48%).

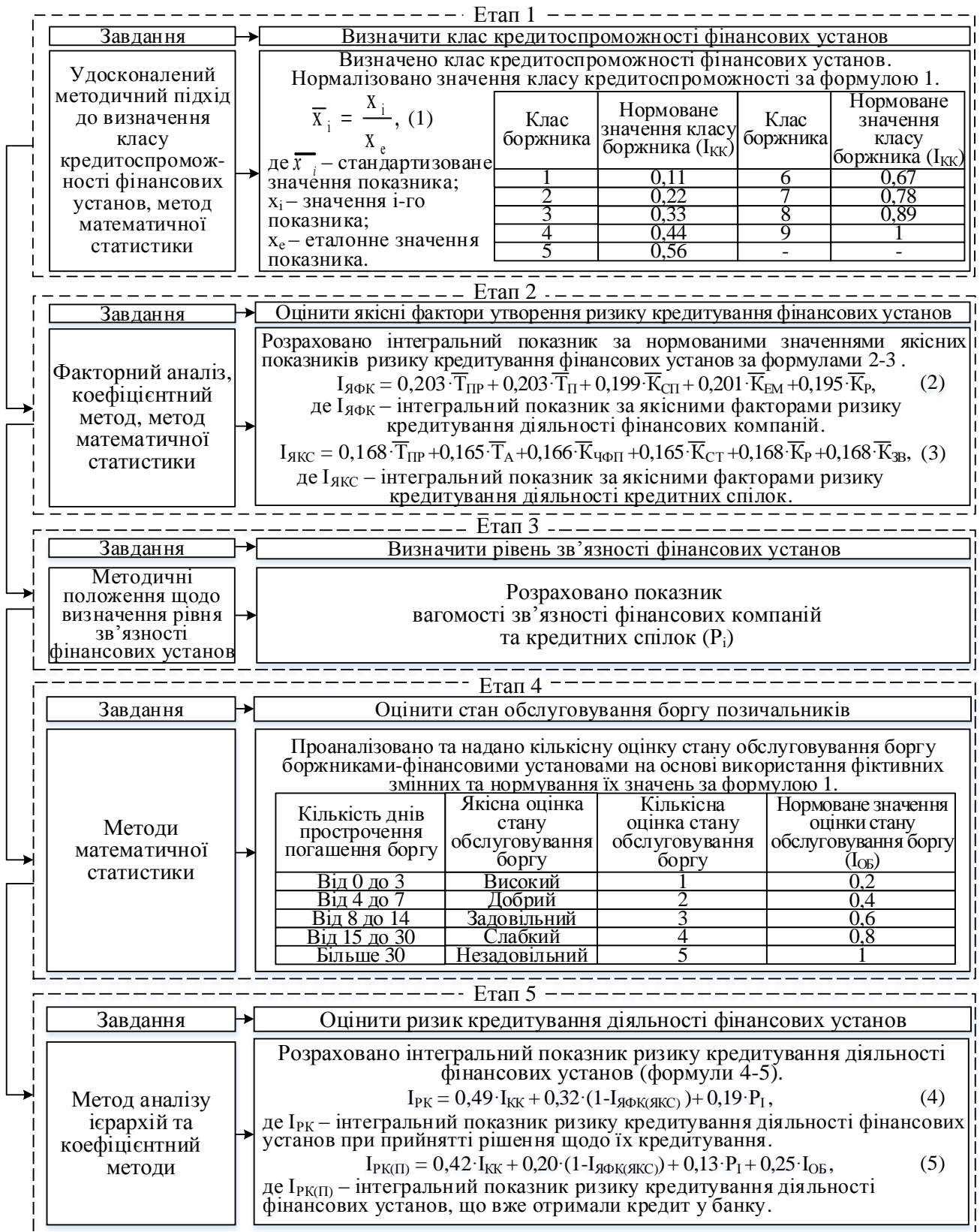

Рис. 4. Методичний підхід до оцінки ризику кредитування фінансових установ

Для оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ, які вперше отримують кредит у банку, у методичному підході (рис. 4) запропоновано спрощену модель, що не враховує стан обслуговування боргу за кредитом (індекс узгодженості експертних оцінок вагомості складових показників у моделі – 4,62%).

З метою ідентифікації фінансових установ-позичальників, можливість погашення заборгованості яких перед банком без стягнення забезпечення є малоймовірною, у роботі здійснено класифікацію кредитів на працюючі та непрацюючі на основі шкального вимірювання інтегрального показника ризику кредитування діяльності фінансових установ із застосуванням коефіцієнтів корегування асиметрії та правила «трьох сигм» (табл. 3).

Таблиця 3

**Методичне забезпечення класифікації кредитів, наданих фінансовим
установам, за рівнем ризику їх кредитування**

Діапазони зміни інтегрального показника ризику кредитування діяльності		Рівень ризику кредитування діяльності фінансових установ	Вид кредиту відповідно до рівня ризику кредитування фінансових установ
фінансових компаній	кредитних спілок		
[0,00; 0,3247]	[0,00; 0,3158]	Мінімальний ризик	Працюючий кредит
(0,3247; 0,4949]	(0,3158; 0,4586]	Помірний ризик	
(0,4949; 0,5835]	(0,4586; 0,6014]	Значний ризик	
(0,5835; 0,5905]	(0,6014; 0,7442]	Високий ризик	Непрацюючий кредит
(0,5905; 1]	(0,7442; 1]	Реалізований ризик	

На основі запропонованого методичного забезпечення (табл. 3) встановлено, що за досліджуваними фінансовими компаніями 49,3 % кредитів можуть бути класифіковані як непрацюючі, за кредитним спілками – 22,0 %. Відповідно, надання таких кредитів банком є неприйнятним. До найбільш надійних позичальників (мінімальний ризик кредитування) увійшли 5,3 % досліджуваних фінансових компаній та 6,0 % кредитних спілок.

Результатом проведеного дослідження є теоретико-методичне забезпечення оцінювання ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок, яке дає змогу ухвалювати обґрунтовані рішення щодо доцільності кредитування позичальників-фінансових установ і здійснювати ефективне управління проблемною заборгованістю банків.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе науково-практичне завдання з удосконалення теоретичних положень, розробки методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок.

1. Уточнено сутність поняття «оцінка ризику кредитування діяльності фінансових установ» як встановлення рівня можливості втрати банком часткової або повної суми наданого позичальнику-фінансовій установі кредиту внаслідок недобросовісності, нездатності позичальника виконувати зобов'язання за допомогою власних фінансових ресурсів, низької ліквідності або недостатності

заставного забезпечення за кредитом, невиконання зобов'язань поручителем або страховиком за договором страхування кредитів. Особливістю запропонованого визначення є одночасне врахування первинних (фінансові ресурси фінансової установи) та вторинних (застава, порука та страхове забезпечення за кредитом) джерел погашення кредиту, що сприяє удосконаленню управління ризиком кредитування у банку. Уточнено перелік факторів виникнення ризику кредитування позичальників через виділення додаткового фактора зв'язності між собою фінансових установ, що характеризує інтенсивність економічних зв'язків між фінансовими установами щодо обміну різними ресурсами, зокрема фінансовими.

2. Узагальнено наявні підходи до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ. Виділено основні завдання, які мають бути вирішені з метою вдосконалення Постанови Правління НБУ № 351, серед яких: уникнення суб'єктивності експертів кредитного комітету банку при оцінці ризику кредитування діяльності фінансових установ; обґрунтування системи якісних показників та їх критеріїв для оцінки кредитоспроможності позичальників, перевірка впливу галузевої специфіки діяльності фінансових компаній та кредитних спілок на значення показників їх кредитоспроможності. Сформовано перелік якісних показників кредитоспроможності фінансових установ, які мають кількісний вимір, що дає змогу уникнути суб'єктивності експертів кредитного комітету банку під час ухвалення рішень щодо кредитування позичальників.

3. Проведено оцінку кредитоспроможності фінансових компаній та кредитних спілок за Постановою Правління НБУ № 351. Визначено, що значення інтегральних показників кредитоспроможності фінансових компаній значно перевищують значення аналогічних показників для кредитних спілок, що зумовлено використанням у підході НБУ однакових економіко-математичних моделей для оцінки кредитоспроможності різних типів фінансових установ. На основі кластерного аналізу фінансових установ за показниками кредитоспроможності доведена гіпотеза щодо необхідності врахування галузевих особливостей діяльності фінансових компаній та кредитних спілок у процесі розроблення методичних підходів до оцінки ризику їх кредитування.

4. Обґрунтовано систему кількісних та якісних показників для оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній та кредитних спілок, що характеризують їх фінансовий стан, ділову репутацію, ринкову позицію, якість менеджменту, ринкові та галузеві ризики. Запропоновані показники є придатними для інтегрального оцінювання, враховують галузеву специфіку діяльності фінансових компаній та кредитних спілок, не мають високої функціональної залежності між собою та дають змогу охарактеризувати фактори утворення ризику кредитування діяльності позичальників комплексно при оптимізації витрат часу на здійснення оціночних процедур.

5. Розвинуто методичний підхід до визначення класу кредитоспроможності фінансових установ. Особливістю запропонованого підходу є використання кластерного аналізу для розподілу досліджуваних у дисертації фінансових компаній та кредитних спілок за класами кредитоспроможності та дискримінантного аналізу для побудови моделей визначення класу кредитоспроможності позичальників, що не увійшли до досліджуваної вибірки. Обґрунтовано необхідність внесення змін до

чинного в Україні підходу до оцінки банками ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок у Постанові Правління НБУ № 351.

6. Обґрунтовано необхідність визначення рівня зв'язності фінансових компаній і кредитних спілок як фактора невиконання позичальником зобов'язань за кредитом. Розроблені пропозиції уможливають ідентифікацію позичальників зі спільним економічним ризиком та сприяють удосконаленню процесу ризик-менеджменту в банку. Визначено питому вагу зв'язних та незв'язних фінансових установ, що відповідає умові Закону Паретто (80:20).

7. Удосконалено методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ, який передбачає використання ризик-орієнтованої моделі, що враховує клас кредитоспроможності позичальника, якісні фактори ризику кредитування, рівень зв'язності фінансових установ-позичальників, стан обслуговування боргу за кредитом. Перевагами запропонованого підходу є можливість уникнути суб'єктивних суджень експертів кредитного комітету банку при визначенні ризику кредитування та підвищити оперативність прийняття рішень щодо кредитування діяльності фінансових установ.

8. Розвинуто методичне забезпечення класифікації кредитів, наданих фінансовим компаніям та кредитним спілкам, за рівнями ризику кредитування. На основі шкального вимірювання інтегрального показника ризику кредитування діяльності фінансових установ встановлено п'ять рівнів ризику: мінімальний, помірний, значний, високий та реалізований. Кредити з високим та реалізованим ризиком віднесено до непрацюючих. Запропоновано методичне забезпечення до класифікації кредитів дає змогу ухвалювати обґрунтовані рішення щодо доцільності кредитування позичальників-фінансових установ і здійснювати ефективне управління проблемною заборгованістю банків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Воротинцев М. М. Оцінка кредитоспроможності небанківських фінансових установ / М. М. Воротинцев // Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції : монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. д-р. екон. наук, проф. Н. М. Внукова. – Х. : ТО Ексклюзив, 2014. – С. 136–140. *Особистий внесок здобувача: запропоновано методичний підхід до визначення класу кредитоспроможності фінансових компаній та кредитних спілок з урахуванням специфіки їх діяльності.*

2. Воротинцев М. М. Розроблення методичних рекомендацій до оцінки кредитоспроможності фінансових компаній та кредитних спілок на ринку фінансових послуг / М. М. Воротинцев // Реформування ринків фінансових послуг в умовах інтеграції до європейського фінансового простору : монографія / наук. ред. канд. екон. наук Р. Пукала і докт. екон. наук, проф. Н. М. Внукова. – Х. : ТО Ексклюзив, 2016. – С. 72–84. *Особистий внесок здобувача: розроблено методичний підхід до визначення рівня зв'язності між собою фінансових установ-позичальників.*

Статті у наукових фахових виданнях

3. Воротинцев М. М. Вибір потенційного позичальника з позиції банку на основі

коефіцієнтної оцінки його кредитоспроможності / М. М. Воротинцев // *Управління розвитком* : зб. наук. праць. – Х. : ХНЕУ, 2012. – № 2 (123). – С. 116–121.

4. Внукова Н. М. Аналіз інтегральних показників рівня кредитоспроможності фінансових компаній і кредитних спілок / Н. М. Внукова, М. М. Воротинцев // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 2. – С. 258–270. – (Серія економічна). *Особистий внесок здобувача: розроблено систему кількісних показників кредитоспроможності фінансових компаній та кредитних спілок.*

5. Воротинцев М. М. Оцінювання рівня взаємозалежності фінансових компаній на ринку фінансових послуг / М. М. Воротинцев // *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. – 2016. – № 1. – С. 264–273.

6. Воротинцев М. М. Удосконалення оцінки ризику кредитування діяльності кредитних спілок / М. М. Воротинцев // *Банківська справа*. – 2016. – № 2. – С. 143–149.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

7. Воротинцев М. М. Аналіз динаміки та актуальності наукових досліджень у сфері оцінки ризику кредитування фінансових установ / М. М. Воротинцев // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 11. – С. 280–286 (*UlrichsWeb, Index Copernicus*).

8. Воротинцев М. М. Удосконалення розрахунку показників кредитоспроможності фінансових установ / М. М. Воротинцев // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць. – Х. : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2015. – Вип. 2 (19). – С. 165–176 (*EBSCO, Universal Impact Factor, Index Copernicus, РИИЦ*).

9. Kavun S. V. Credit Risk Assessment for Financial Institutions Activity / S. V. Kavun, M. M. Vorotyntsev // *Journal of Finance and Economics*. – 2016. – № 4. – P. 142–150 (*США*). *Особистий внесок здобувача: удосконалено методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній та кредитних спілок на основі розробки ризик-орієнтованої моделі.*

Публікації за матеріалами наукових конференцій

10. Воротинцев М. М. Сутність та критерії оцінки фінансової стійкості підприємства / М. М. Воротинцев // *Фінанси очима студентів* : збірник матеріалів Студентської науково-практичної конференції (м. Харків, 23–26 квітня 2010 р.). – Х. : Модель Всесвіту, 2010. – Т. III. – С. 40.

11. Воротинцев М. М. Кредитний портфель банків України: сучасний стан та динаміка розвитку / М. М. Воротинцев // *Економічні підсумки 2011 року: досягнення та перспективи* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Львів, 23–24 грудня 2011 р.). – Л. : Львівська економічна фундація, 2011. – Ч. 1. – С. 34–36.

12. Воротинцев М. М. Проблеми фінансового моніторингу у фінансових установах / М. М. Воротинцев // *Сучасні проблеми фінансового моніторингу* : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 10 квітня 2015 р.). – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТО Ексклюзив, 2015. – С. 46–49.

13. Воротинцев М. М. Аналіз територіального розподілу фінансових установ України / М. М. Воротинцев // *Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2015)* :

матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Харків, 21–22 травня 2015 р.). – Х. : ХІБС УБС НБУ, 2015. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP; Adobe Acrobat Reader. – Назва з контейнера.

14. Воротинцев М. М. Статистичний розрахунок показників залежності фінансових інституцій / М. М. Воротинцев // Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25–26 грудня 2015 р.). – Одеса : Бондаренко М. О., 2015. – С. 292–294.

15. Воротинцев М. М. Оценка взаимосвязимости институций на рынке финансовых услуг как элемент бизнес информационной системы безопасности / М. М. Воротинцев // Information security 2015-2016 : Materials of the International Scientific and Practical Conference (Chisinau, 3-th of March 2016). – Chisinau : ASEM, 2016. – P. 30–36.

АНОТАЦІЯ

Воротинцев М. М. Оцінка ризику кредитування діяльності фінансових установ. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, 2017.

Дисертаційна робота присвячена вдосконаленню теоретичних положень, розробці методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній та кредитних спілок.

У роботі вдосконалено сутність поняття «оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ» та уточнено фактори виникнення ризику кредитування позичальників банку. Узагальнено підходи до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ, що використовують міжнародні рейтингові агентства, зарубіжні банки й наглядові органи різних країн світу, зокрема України. Визначено якісні критерії оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ. Проаналізовано кредитоспроможність фінансових компаній і кредитних спілок та за допомогою кластерного аналізу визначено вплив галузевої специфіки діяльності різних типів фінансових установ на особливості оцінки ризику їх кредитування. Сформовано систему кількісних і якісних показників для проведення оцінки ризику кредитування діяльності фінансових установ, що характеризують фінансовий стан, ділову репутацію, ринкову позицію, якість менеджменту, галузеві й регіональні ризики фінансових компаній та кредитних спілок. Розвинуто методичний підхід до визначення класу кредитоспроможності фінансових установ. Визначено рівень зв'язності фінансових компаній і кредитних спілок при оцінці ризику їх кредитування. Удосконалено методичний підхід до оцінки ризику кредитування діяльності фінансових компаній і кредитних спілок, який передбачає використання ризик-орієнтованої моделі. Сформовано методичне забезпечення класифікації кредитів, наданих фінансовим компаніям та кредитним спілкам, за рівнями ризику їх кредитування.

Ключові слова: оцінка ризику, ризик кредитування діяльності фінансових установ, кредитоспроможність фінансових компаній і кредитних спілок, фінансовий

стан, клас кредитоспроможності фінансових установ, рівень зв'язності фінансових компаній та кредитних спілок, класифікація кредитів.

SUMMARY

Vorotyntsev M. M. Assessment of credit risk of financial institutions. – On the right of manuscript.

The thesis for the scientific degree of a candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.08 – Money, finances and credit. – Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2017.

The dissertation is devoted to the improvement of theoretical positions, the development of scientific and methodological support and practical recommendations for assessing the risk of lending to financial companies and credit unions.

In the work using the morphological analysis of scientific works and on the basis of the generalization of sources of formation of funds for repayment of loan indebtedness, the definition of the concept of «risk assessment of lending activities of financial institutions» was improved. The peculiarity of the proposed definition is the simultaneous consideration of the primary (financial resources of the financial institution) and secondary (pledges, sureties and insurance coverage of the loan) sources of repayment of the loan, which contributes to the improvement of risk management of lending in the bank. The list of factors of non-fulfillment of obligations on credit was supplemented by the factor of connection between financial institutions-borrowers of the bank.

The approaches to assessing the risk of lending to financial institutions operating, which is used by international rating agencies, foreign banks and supervisory bodies of different countries, in particular Ukraine, were generalized. The tasks of improvement the methodical approach to assessing the risk of lending to financial institutions in Ukraine are identified, among which: to avoid subjectivity of experts of the bank's credit committee in assessing the risk of lending to financial institutions; to justify of the system of qualitative indicators and their criteria for assessing the creditworthiness of borrowers, to verify of the impact of the sector specificity of the activities of financial companies and credit unions on the values of their creditworthiness indicators.

Qualitative indicators of risk of lending for financial institutions were determined. The proposed indicators have a quantitative dimension, which makes it possible to avoid the subjectivity of the experts of the credit committee of the bank when making decisions on lending to borrowers.

The creditworthiness of financial companies and credit unions was analyzed and with the help of cluster analysis the influence of sectoral specifics of activity of different types of financial institutions on the peculiarities of the assessment of the risk of their lending was determined. It was determined that the integrated indicators of the creditworthiness of the financial companies far exceed the value of similar indicators for credit unions, due to the use in the approach of National Bank of Ukraine same economic and mathematical models to assess the creditworthiness of different types of financial institutions. Based on the cluster analysis of financial institutions on the indicators of creditworthiness, the hypothesis about the need to take into account the sectoral peculiarities of the activities of financial companies and credit unions in the process of developing methodological approaches to assessing the risk of their lending was proved.

The system of quantitative and qualitative indicators for assessing the risk of lending to financial institutions, which characterizes financial status, business reputation, market position, quality of management, sectoral and regional risks of financial companies and credit unions, was formed. The selected indicators take into account the specifics of the activity of financial companies and credit unions, do not have a high functional interdependence and allow characterizing the risk factors of crediting the borrower's activities in a complex way while optimizing the time expenditures for carrying out valuation procedures.

Based on cluster and discriminatory analysis, the methodical approach to the definition of the credit institution's class of creditworthiness has been developed, which takes into account the differences in the activities of financial companies and credit unions in the formation of a system of quantitative indicators and the distribution of financial institutions by levels of creditworthiness. The necessity of making amendments to the current in Ukraine approach to banks' risk assessment for lending activities of financial companies and credit unions was substantiated.

The necessity of determining the level of coherence of financial companies and credit unions as the factor of default by the borrower on the loan is substantiated. The developed proposals enable identification of borrowers with a common economic risk and facilitate the improvement of the risk management process in the bank. The relative weight of coherent and inconsistent financial institutions is determined, which is in accordance with the Pareto Act (80:20).

The methodical approach to assessing the risk of lending to financial companies and credit unions is based on the construction of a risk-oriented model that takes into account the borrower's creditworthiness class, the business discipline of the borrower, the level of coherence of the financial institutions-borrowers, the state of servicing the loan debt, which makes it possible to avoid subjective judgments of the experts of the credit committee of the bank and increase the efficiency of decision-making on lending activities of financial institutions.

The methodical provision of the classification of loans granted to financial companies and credit unions for lending risk levels was developed. On the basis of the scale measurement of the integral risk of lending to financial institutions, five levels of risk were identified: minimal, moderate, significant, high and realized. Loans with high and realized risk was classified as non-performing.

The proposed methodological support to the classification of loans enables to make informed decisions about the appropriateness of lending to borrowers and financial institutions and to effectively manage the problem debt of banks. The result of the research is the theoretical and methodological provision of risk assessment of lending activities of financial companies and credit unions, which enables them to make informed decisions about the appropriateness of lending to borrowers and financial institutions and to effectively manage the problem debt of banks.

Keywords: risk assessment, lending risk of financial institutions, creditworthiness of financial companies and credit unions, financial status, class of creditworthiness of financial institutions, level of coherence of financial companies and credit unions, credit classification.

ВОРОТИНЦЕВ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ

**ОЦІНКА РИЗИКУ КРЕДИТУВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Формат 60×84/16 Ум. друк. арк. 0.9. Тир. 100 прим. Зам. 398-17.
Підписано до друку 15.09.17 Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.